

אמר אב"י:

הרי חזקה לכולהו פירי! ? הכא נמי, הני הוו חזקה להני, והני הוו חזקה להני.

כלומר, כשם שאמר רבי ישמעאל לפי שיטתו, שדי באכילת תבואה ופירות העומדים בחלק מן השדה, כדי שתיחשב אכילה זו כאכילת כל השדה; כך גם לרבנן, אכילת האילנות העומדות בחלק מן השדה חשובה כאכילת האילנות שבכל השדה.

ואולם יש בדין זה שני תנאים:

א. והני מילי שדי באכילת עשרה אילנות בכל שנה, היכא דשאר האילנות לא אפיקו [הניבו] פירות, אבל אם אף שאר האילנות אפיקו פירות והוא לא אכל אותם, לא הויא חזקה, כי היות והוא לא אכל את כל הפירות, הרי גילה על עצמו שאין השדה שלו, ועל כן ירא הוא להחזיק חזקה גמורה, וממילא אין ראייה משתיקתו של המערער, ולא הויא חזקה.⁽¹⁾

מדברי רבי ישמעאל שהוא אומר: בשלש לקיטות בשלשה מקומות בשדה אחת, הוי חזקה לכל השדה כאילו ליקט בכל השדה שלש פעמים — נשמע לרבנן:

שאם היו לו שלשים אילנות בבית שלש סאין ממטע עשרה לבית סאה [שהיה פיזור האילנות בתוכה, בכל בית סאה עשרה אילנות] — ⁽¹³⁾

ואכל עשרה אילנות בשנה זו, ועשרה אילנות בשנה זו, ועשרה בשנה זו, הרי זו חזקה לכל השדה; ואף שבכל שנה לא אכל אלא את פירותיהם של שליש האילנות; וכגון שהיו עשרה האילנות שאכל בכל שנה מפוזרים בכל שטח השדה, שלשה אילנות בבית סאה זו ושלשה בבית סאה זו, וארבעה בבית הסאה השלישי, וכדמפרש לקמיה.

שהרי לאו מי אמר רבי ישמעאל: חד פירא א-ז

אפשר להחזיק בשדה של בית סאה בפחות משלשה אילנות מתוך עשרה. ואם היו פחות מעשרה לבית סאה, דעת הרשב"ם שיש לו חזקה בחלק מן הקרקע כנגד מה שהאילנות צריכים לקרקע; ותוספות כתבו, שלא קנה קרקע כל עיקר; ורבינו יונה הוסיף, שבכ"י האי גוונא אין אכילת אילנות אלו מועילה לשאר האילנות, כדברי אב"י לקמן.

1. א. הטעם נתבאר על פי הרשב"ם; ויש מקום עיון למה הוצרך לזה, כי ודאי שחזקת חלק מן השדה אינה מועילה אלא למקומה, ואך משום שבאותה שעה אין יותר אילנות לכן מועיל מה שאכל בחלק מן השדה, ומשום שאלו הם פירותיהם של כל השדה.

ב. פירש רבינו חננאל, דבאילן הנקרא "בנות

שהוצאה יתירה על השבח; והרמב"ן כתב, שרב מחמיר יותר משמואל וסובר, שלא עלתה לו חזקה עד גמר בישולם בשדה, ולא סגי במה שיכניסם מיד לביתו. ולשמואל: הכנסתם לבית היא גדירתם].

13. כתב הרשב"ם: דוקא כשהיו עשר נטיעות מפוזרות בבית סאה, אבל אם היו יותר מעשר בבית סאה, ולא אכל מהן אלא שליש בשנה זו, ושליש בשנה זו ושליש בשנה השלישית, הרי זה לא החזיק; וביארו התוספות את דבריו, כי היות וחלק מן האילנות העודף על עשרה לבית סאה עומד להיעקר, ואכילת פירותיהם אינה חזקה, אם כן יש לומר שמא אחד מהאילנות שהוא אכל עומד להיעקר, ונמצא שבאותה בית סאה לא אכל המחזיק אלא משני אילנות קבועים, ואי

חזקת שלש שנים, (3) אלא בדין חזקה שהיא קונה בקרקע, והיינו על ידי שחפר בה מעט או עשה שום עבודת קרקע, ולענין קנין ולא לענין ראייה.

ב. המוכר לחבירו שני אילנות בקרקע שלו, אין לקונה זכות בקרקע אלא להשאיר בה את האילן עד שייבש, (4) אבל אם מכר לו שלשה אילנות, הרי זה קנה את הקרקע שתחתיהם וביניהם כפי שיעור המקום הנצרך לאורה [בוצר] תאנים, ולסלו.

המוכר שדה אילן (5) לשני אנשים, וכגון

ב. והוא דבאזי באוזוי, שהיו עשרה האילנות שאכל בכל שנה, מפוזרים על פני כל שלושת בתי הסאה שבשדה זו, שאם אכל פירותיהם של שלשה אילנות בבית סאה זו, ושלשה בבית סאה זו הרי זו חזקה, אבל אם אכל עשרה אילנות ביחד בבית סאה זה, ובשנה השניה כמו כן בבית סאה שני, וכן בשנה השלישית אכל את עשרה האילנות שבבית הסאה השלישית, אין זו חזקה, היות וכל בית סאה חשוב שדה אילן בפני עצמו. (2)

א. החזקה המוזכרת בהמשך הסוגיא אינה

בשם רב האי גאון בספר המקח; אבל התוספות הקשו: אם כן לא היה לו למסדר הגמרא לכתוב דינים אלו על משנתנו העוסקת בדין חזקת שלש שנים, אלא לקמן במקום שהגמרא עוסקת בחזקות של קנין; ועוד תמהו על לשון הגמרא "החזיק", דהיינו לפי הרשב"ם קנין קרקע בחזקה, ולמה נקטה הגמרא קנין חזקה יותר משאר קנינים; ולכן מפרשים הם את הסוגיא לענין חזקת שלש שנים, ראה בדבריהם.

4. ובהמשך הסוגיא בעמוד ב מתבאר לפי שיטת הרשב"ם, שנחלקו בדבר רבי עקיבא וחכמים, וראה שם בתוספות בד"ה מכר שחלקו על הרשב"ם בזה.

5. כתב הרשב"ם, שדין זה עוסק באופן שכל הקרקע צריכה לאילנות, שהיו נטועים כדין שדה אילן, דהיינו בצפיפות של עשרה אילנות לבית סאה; ומיהו בהמשך הענין מבואר ברשב"ם גם אופן אחר.

ומה שכתב הרשב"ם שכל הקרקע צריכה לאילנות, משמע מהמשך דברי הרשב"ם, דהיינו תחתיהם וביניהם וחוצה להן כמלוא אורה וסלו, ראה היטב בד"ה זה קנה אילנות; ומה שכתב

שוח" נאמרו הדברים, שהוא אינו נותן פירות אלא בשנה שלישית, אבל בסתם אילנות, אפילו כאלף שנים לא יארע דבר זה, ששלשים אילנות ילקו בשדפון, ואותם שילקו בשנה זו לא ילקו בשנה זו.

2. כתב הרשב"ם: והוא דבזאי בזויי לשון בזיעה, כלומר, והני מילי דהוי חזקה, כשאכל עשרה בכל שנה, היינו על ידי פיזור שאכל שלשה בכל בית סאה, דנמצא מחזיק בכל השדה, אבל אכל עשרה אילנות ביחד בבית סאה זו, ובשנה שניה כמו כמו כן בבית סאה שני, וכן בשלישית, אינה חזקה, דכל בית סאה חשוב שדה האילן בפני עצמו, ושדה שלם לא הוי חזקה לשדה אחר, והיינו נמי דומיא דרבי ישמעאל דכנס את תבואתו ומסק את זיתיו, שבכל השדה הוא אוכל, דסתם שדה האילן על פני כולו מפוזרין הזיתים הדקלים.

והנה מלשון הרשב"ם נראה, שבאותו בית סאה אין צורך באכילה מפוזרת, ואולם מדברי התוספות נראה, שאף באותו בית סאה צריך לאכול בפיזור.

3. כן היא שיטת הרשב"ם, וכן הביאו הראשונים

שמכר את האילנות לאחד מהם, ואת הקרקע שביניהם מכר לשני, וזה – קונה האילנות – החזיק באילנות כדי לקנותם, וזה החזיק בקרקע כדי לקנותה:

אמר רב זביד: זה שהחזיק באילנות לבד קנה את האילנות בלי הקרקע, ואם יבשו האילנות שוב אינו יכול ליטע אחרים במקומם, שאין הקרקע קנויה לו; ואפילו אם היו שם שלשה אילנות באופן שהיה קונה קרקע אילו היה קונה כן מבעל השדה,

וזה שהחזיק בקרקע קנה את הקרקע, ואף שהקונה שלשה אילנות יש לו גם קרקע, אין דין זה אמור אלא בלוקח אחד שקונה מבעל הקרקע, אבל בשני לקוחות הקונים כאחד אילנות וקרקע, הרי בעל הקרקע אומר לבעל האילנות "כשם שלי אין זכות כל שהיא באילנותיך, כך לך אין שום זכות

בקרקעי".(6)

מתקיף לה רב פפא: אם כן כדבריך שאין לו לבעל אילנות בקרקע כלום –

לימא ליה בעל קרקע לבעל האילנות לכשיתייבשו האילנות(7) "עקור אילנך שקול וזיל" [עקור את אילנך שאהו ולך], והרי אין הדבר מסתבר כן?!(8)

אלא אמר רב פפא:

זה שהחזיק באילנות קנה אילנות וחצי מן הקרקע הנצרכת לאילנות, ואפילו לא קנה אלא שני אילנות.(9)

וזה שהחזיק בקרקע קנה את חצי הקרקע שנותרה.

הרשב"ם שהם נטועים עשרה לבית סאה, זה נלמד מהמבואר לקמן לז' ב "מכרן רצופין אין לו קרקע", והיינו כשהם נטועים יותר מעשרה בבית סאה, לפי מה שפירש הרשב"ם שם; ואולם ראה בתוספות לעיל לו ב ד"ה ממטע, דלגבי מקח "עשרה לבית סאה הוו מפוזרים ולא קנה קרקע", וראה שם גם את שיטת הרשב"ם.

6. נתבאר על פי שיטת הרשב"ם; אך כאמור בהערה לעיל, שיטת התוספות היא שסוגייתנו עוסקת בחזקת שלש שנים, ו"קנה" היינו שיש לו כח טענה לטעון שקנה את הקרקע, וזה את האילנות.

7. כן פירש הרשב"ם, והוסיף: אבל כל זמן שהוא טוען פירות אינו יכול לומר כן ואף על גב דקרקע אין לו, האילן יש לו כמות שהוא יונק מן הקרקע קנאו לפירותיו, והכי נמי מוכח לקמן

בשמעתא ... ובהמוכר את הספינה נמי תנן "הקונה שני אילנות בתוך שדה חבירו הרי זה לא קנה קרקע, ואם מתו אין לו קרקע", אלמא, אף על גב דאין לו קרקע קתני ולא יעקרנו עד שימות, והוא הדין להא דרב זביד; וכפירוש הזה כתבו התוספות בפירוש ראשון, ובפירוש שני כתבו, שהכוונה היא לעקירת האילנות מיד, ראה שם.

8. כתבו התוספות בד"ה לימא: אם כי אכן כך הוא הדין לרב זביד, שלכשיבשו האילנות, אומר לו בעל הקרקע "עקור אילנך שקול וזיל", מכל מקום "פריך ליה רב פפא, דאין סברא שידחוק אותו מיד לעקרו כשיבש, כיון דשלש אילנות מכר לו", וראה עוד בדבריהם פירוש אחר בדברי הגמרא.

9. כן פירש הרשב"ם בפירוש שני, [ומה שכתב

מבארת הגמרא שהדין הבא הוא פשיטא:

אם מכר אדם את הקרקע, ושייר אילנות לפניו אפילו שני אילנות או אחד בלבד –

יש לו גם את הקרקע כדי מחיית האילנות וצורכם, וגם אם יבשו ייטע אחרים במקומם.

ואפילו לרבי עקיבא, דאמר בעלמא: מוכר כשהוא מוכר בעין יפה הוא מוכר, ומטעם זה אם מכר אדם בית ושייר את הבור והדות שבתוכו, אינו יכול לילך לבורו עד שיקח לו דרך מן הקונה, כי כאשר מכר ללוקח את הבית, בעין יפה מכר לו, ולא השאיר לעצמו דרך ללכת לבורו –

הני מילי גבי בור ודות, דהא לא מבחשו בארעא [אין מציאות הבור והדות מכחישים את קרקעו של הלוקח], ונמצא, שכאשר מכר לו לא היה נצרך להשאיר לעצמו זכות כל שהיא בקרקע החוזיק שם את בורו, שהרי אינו מזיקו כלל, ולפיכך לא השאיר לעצמו

דרך בקרקע לילך לבורו.

אבל אילנות

דקמכחשי בארעא, עצם מציאות שרשי זל-ב האילנות בקרקע מכחישים אותה, וגם מעכבים את המחרישה, הרי בהכרח דשיורי שייר לעצמו זכות בקרקע, דאי לא שייר, לימא ליה "עקור אילנך שקול וזיל", שהרי אם לא השאיר לעצמו בקרקע כלום, יתבענו קונה הקרקע לעקור את אילנו; והיות ובהכרח שייר לעצמו זכות בקרקע, אם כן שייר לעצמו את כל הקרקע הנצרכת לאילנות.

ואם מכר שני⁽¹⁾ אילנות ושייר המוכר קרקע לפניו בפירוש, שכך אמר לו "האילנות אני מוכר לך, ואילו את הקרקע אני מעכב לעצמי"⁽²⁾.

הרי דין הקרקע, תלוי בפלוגתא דרבי עקיבא ורבנן בעלמא, אם מוכר בעין יפה מוכר או

קרקע, הרי כשם שמכר לזה בעין יפה כן מכר לזה בעין יפה, ויש לו לבעל האילנות זכות בקרקע.

ולשיטת התוספות שהנידון אינו על קנין אלא על חזקת שלש שנים, דברי רב פפא מתפרשים שיש לו זכות לטעת אחרים במקומם בלבד, אך בקרקע אין לו כלום, היות והשני החזיק שלש שנים בקרקע.

1. אבל אם מכר לו שלשה, אפילו רבי עקיבא מודה שיש לו זכות בקרקע הנצרכת לאילנות, רשב"ם.

2. כן פירש הרשב"ם, וכתב כן, משום שבהמשך הגמרא הרי מבואר, שדין זה הוא אפילו לרב

"וכגון שכל הקרקע צריכה לאילנות", משמע, שכל הקרקע היא בכלל תחתיהן וביניהן כמלוא אורה וסלו, כן משמעות לשון הרשב"ם, וכן מסתבר בכוונתו, וראה מה שנכתב בהערה לעיל על מה שכתב הרשב"ם כאן שהם נטועים עשרה לבית סאה], ופירוש זה מתאים עם מה שכתב הרשב"ם לעיל שכל הקרקע היה צריך לאילנות; ובפירוש ראשון פירש, שהנידון הוא באופן שאין כל הקרקע צריכה לאילנות, וקנה זה חצי קרקע היינו את הקרקע הנצרכת לאילנות, וזה קנה את השאר.

והוסיף הרשב"ם, שאפילו אם לא היו אלא שני אילנות [שאם קנה אותם מהמוכר המשייר את הקרקע לפניו, היה הדין שאין לו זכות בקרקע], מכל מקום היות ומכר לזה אילנות ולזה